

TOMISLAV JONJIĆ
ZAGREB

**ZAKONSKE OSNOVE I MOGUĆNOSTI ISTRAŽIVANJA
ZLOČINA I ŽRTAVA U HRVATSKOJ**

Već naslov ove teme («*Zakonske osnove i mogućnosti istraživanja zločina i žrtava u Hrvatskoj*»), pri čemu – očito – ne mislimo na zločine i žrtve tijekom čitave hrvatske povijesti, pa čak ni na zločine počinjene u ime Jugoslavije uopće, nego na zločine jugoslavenskoga komunističkog režima, otvara dvije dvojbe.

Prvo, želimo li razmišljati samo o zakonskom okviru *istraživanja* zločina, ili nas zanima i njihovo sankcioniranje?

Često se, naime, čuje da danas nikomu nije do sankcioniranja tih zločina i kažnjavanja odgovornih, jer se, eto, radi mahom o starim ljudima čija bi procesna sposobnost, uostalom, možda bila problematična (pa makar i ne bila onoliko problematična koliko je bila u nekim postupcima koji su se i u Hrvatskoj vodili protiv ljudi što su se na kraju Drugoga svjetskog rata našli na strani poraženih).

No, taj odgovor, da danas nikomu nije do sankcioniranja zločina i kažnjavanja odgovornih, nego tek do viktimološke i eventualno historiografske obrade tog razdoblja, može biti primjeren (ili tek potreban?) na političkoj razini, ali je on i na pravnoj i na etičkoj posve neprimjeren.

Jer, s jedne se strane radi o teškim kaznenim djelima, tj. o djelima za koja se goni po službenoj dužnosti, pa pokretanje kaznenog postupka zapravo nipošto ne bi smjelo ovisiti o dobroj volji ili raspoloženju redarstvenih i pravosudnih vlasti, odnosno raspoloženju javnosti. Prijavu takvoga kaznenog djela i poticaj za njegovo procesuiranje mora, dakle, dati svatko tko ne želi i sâm prekršiti zakon, i sâm počinuti kazneno djelo, pa dakle i sâm doći u sferu u kojoj se njegovo ponašanje karakterizira kriminalnim.

S druge strane, kad toga pravnoga, zakonskog imperativa ne bi bilo, zar bismo na etičkoj razini bili oslobođeni obveze da zahtijevamo pravdu?

Što bi to govorilo o našem etičkom osjećaju?

Kako bismo to doveli u odnos s onim antičkim *fiat iustitia pereat mundus*?

Je li moguća i zamisliva pravda koja zločincu ne upućuje konkretan prijekor?

Je li pravda istovjetna s praštanjem?

Je li nam onim veličanstvenim svetopisamskim poučkom i poukom, da na šamar po jednome (svom!) obrazu okrenemo i drugi, doista dano pravo da šutke gledamo kako šamaraju bližnjega i da tomu bližnjemu – umjesto da mu priskočimo u pomoć – savjetujemo neka napadaču pruži i drugi?

Kakvu bismo poruku tim ignoriranjem zločina i zločinaca slali javnosti, čemu bismo učili mlade naraštaje?

Zar ih ne bismo učili da se zločin isplati?

Zar time ne bismo dvaput nagrađivali zločinca (jednom kad zločin čini, a drugi put kad nekažnjen uživa u njegovim plodovima), i zar time žrtva ne bi bila dvaput izložena stradanju i poniženju?

Sve mi to znamo ili bar osjećamo, a ipak do iznemoglosti ponavljamo kako nam je samo do istraživanja, a ne i do kažnjavanja zločina.

Nije li, dakle, očito kako je naše ustručavanje da (čak i danas, dok se hrvatskim braniteljima sudi diljem Domovine i izvan nje) postavimo zahtjev za prokazivanjem zločina i sankcioniranjem zločinaca motivirano *političkim razlozima*, odnosno našom sviješću da više ne smijemo tražiti, jer u ovozemaljskom životu i u sadašnjem odnosu društvenih snaga više ne možemo dobiti?

A druga dvojba koja nam se nameće iz samog naslova teme, također je očita: već sama činjenica da u proljeće 2012. godine imamo potrebu razgovarati o *mogućnostima* istraživanja i možebitnoga sankcioniranja zločina i žrtava u Hrvatskoj, jasno govori o tome da ti zločini nisu istraženi, da žrtve nisu utvrđene i da nitko od zločinaca nije ni prokazan, a kamoli kažnjen.

Jer, u protivnome bismo govorili o načinu na koji je to teško pitanje riješeno, a ne o tome kako bismo ga možda mogli riješiti; raspravljali bismo o načinu na koji smo postupali, a ne o načinu na koji mislimo da treba postupiti i možda tiho zahtijevamo da se postupi.

Ima li itko priseban i nepristran, tko i u tome ne prepoznaje *političke razloge*?

*

Tako, eto, već pomnijim čitanjem samog naslova ove teme dolazimo i do zaključaka o srži problema, pa se svaka daljnja rasprava može činiti suvišnom.

Jer, svima nam je jasno da je postojao i da postoji pravni okvir, pravni instrumentarij za istraživanje, pa i za sankcioniranje teških povreda međunarodnoga humanitarnog prava, napose onih počinjenih za vrijeme trajanja oružanog sukoba u doba Drugoga svjetskog rata.

Sukoba, jer je važno njegovo faktično postojanje, a ne formalno proglašenje njegova završetka.

O postojanju tog instrumentarija nema nikakve dvojbe.

Čak i nakon što smo se suočili sa zloupotrebama prava pred Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju u Haagu, malo tko problematizira nedoumice koje su se postavile prigodom osnivanja Međunarodnoga vojnog suda u Nürnbergu odnosno u Tokiju.

Tim *sudovima pobjednika* pravna je teorija uputila nekoliko ozbiljnih prigovora.

Prvi se izražava poznatom pravnom uzrečicom kojom se definira načelo zakonitosti: *nullum crimen nulla poena sine lege praevia* – nikomu se ne može suditi za djelo koje prethodno nije bilo propisano kao kažnjivo. A Međunarodni vojni sud je sudio i za djela koja prethodno nisu bila propisana kao kaznena djela, što znači da je – formalistički promatrano – retroaktivno primjenjivao zakon.

S druge strane, načela po kojima je sudio Međunarodni vojni sud nisu konvalidirala, jer unatoč rezoluciji Opće skupštine UN 95 (I) od 11. prosinca 1946., nisu

pretočena u opća pravila međunarodnoga prava, pa se po njima nije sudilo ne samo ratnim pobjednicima Drugoga svjetskog rata, nego ni u drugim ratovima, od onoga u Koreji, preko onoga u Vijetnamu, do novijega u Afganistanu.

Na koncu, i u Nürnbergu i u Tokiju pojavio se problem nesklada između međunarodnih i nacionalnih kaznenih inkriminacija, dakle, pitanje, može li se optuženik pozvati na to da je, recimo, nacionalno kazneno zakonodavstvo za nj povoljnije od međunarodnih normi, ima li u tom slučaju međunarodna norma primat nad nacionalnom, tko je onaj tko bi o tome trebao donijeti pravorijek, i iz čega taj izvlači takvo svoje pravo?

Kao što znademo, pred nürnberškim Međunarodnim vojnim sudom od 20. prosinca 1945. do kraja 1949. održano je 13 suđenja, pred tokijskim je postupak tekao od 3. ožujka do 12. prosinca 1948. godine. U Nürnbergu je izrečeno 36 smrtnih osuda i 23 kazne doživotnog zatvora; u Tokiju je od 28 optuženika njih 7 osuđeno na smrt, 16 na doživotni zatvor, dvojica na vremenske kazne, dok je protiv trojice postupak obustavljen.

I nema nikakve dvojbe: iako se možda kršilo *načelo zakonitosti*, nije se u Nürnbergu i u Tokiju sudilo samo za djela koja prethodno nisu bila kažnjiva, jer su mnoga od njih bila zabranjena međunarodnim običajnim pravom, a neka su – poput ratnih zločina – bila sankcionirana, primjerice, haaskim konvencijama iz 1907. godine.

A u prilog njihovoj kažnjivosti govorile su i nacionalne norme i opći, ljudski osjećaj za moral i pravdu.

*

Nakon što su jugoslavenski partizani i Komunistička partija Jugoslavije izvršili pokolj vojnih i političkih protivnika te nepoćudnih slojeva pučanstva tijekom 1945. godine, poduzevši ga uglavnom bez ikakva suda, to je, otprilike, argumentacija kojom su se služili i jugoslavenski pravници.

Njoj je, dakle, odgovarala i legislativa i pravna doktrina u vrijeme raspada Jugoslavije, dakle, legislativa i doktrina koju su naslijedile i hrvatske vlasti.

Da je javnost htjela da se zločini istraže i zločinci kazne, znade svatko tko pamti pad Berlinskoga zida, uhićenje Ceaucescu i hrvatsku 1990. godinu.

Da je bilo jasno kako to ne će ići baš lako, znade svatko tko se sjeća sudbine one *Vjesnikove* knjige o Jazovki.

Zašto su, dakle, zločini počinjeni u ime Jugoslavije i u ime komunizma ostali neistraženi i nekažnjeni?

Zato što nije bilo, niti danas ima *političke volje* da se to učini.

Problem je, dakle, *u političkoj, a ne u pravnoj sferi*.

U tome da ni jugoslavenstvo ni komunizam u Hrvatskoj nisu poraženi i prokazani kao protunaravne, protuljudske i protuhrvatske ideologije.

No, ne smije se njihovo preživljavanje i regeneriranje pripisati samo onima koji žale za Jugoslavijom, i koji s nostalgijom (stvarno ili metaforički) hodočaste u Kumrovec.

Odgovornost za to snose (ili: snosimo) i mi s druge strane.

O tome treba misliti, jer: dok to ne počnemo shvaćati, ništa ne ćemo shvaćati.

A mnogima će se činiti heretičkom misao, da je smrtni udarac nastojanjima da se istraže i kazne zločini počinjeni u ime Jugoslavije i komunizma, zadala hrvatska inačica ideologije *tzv. nacionalnog pomirenja*.

Nije to lako kazati u narodu koji tu formulu smatra formulom nastanka i obrane suvremene hrvatske države, što je teza koju nikako ne valja olako i bez rasprave odbaciti. No, u nas je ona postala dogmom.

Preispitivanje dogme nikad nije popularno, ali uloga onoga koji želi misliti vlastitom glavom i nije da bude popularan.

Nije, dakle, lako kazati, ali je – čini mi se – dosta lako dokazati, da baš u toj ideologiji treba tražiti jedan od razloga zašto smo ovdje gdje jesmo.

Jer, u Hrvatskoj je nacionalno pomirenje shvaćeno na način koji je logički neshvatljiv i povijesno neizvediv: *ne kao pomirenje ljudi, nego kao pomirenje ideologija*.

A ideologije se ne mogu miriti.

Ne može se pomiriti hrvatstvo i jugoslavenstvo, demokracija i totalitarizam; ne može se slaviti Antu Starčevića i Prvi Prosinac 1918.; ne može se veličati pravo hrvatskog naroda na slobodu i državnost, a svetkovati 22. lipnja u Brezovici.

Ne može se zalagati za uklanjanje simbola Jugoslavije i komunizma s javnih prostora, a braniti preambulu hrvatskog Ustava (koja je – ne na zadnjem mjestu – izvor novih dubokih podjela hrvatskog naroda i posljednja crta obrane *tzv. antifašista* koji su se tako dugo divili ljepoti Staljinova brka).

A kod nas se dogodilo upravo to, da je nacionalno pomirenje shvaćeno kao mirenje ideologija, a ne kao mirenje ljudi.

Taj je pothvat unaprijed bio osuđen na neuspjeh. Ljudi se mogu i trebaju miriti, ideologije se ne mogu pomiriti. Ljudima treba praštati, zločinačkim se ideologijama ne smije praštati!

*

Lako je biti general poslije bitke, ali mislim da je u trenutku sloma Jugoslavije i raspada komunizma bilo moguće pronaći kompromis na način da se pomire ljudi, a da se osude totalitarne ideologije, i to jednom, bezuvjetno i zauvijek?

Jer, demokracija je model koji to omogućava.

A kad to nije učinjeno, postalo je – bojim se – posve nemoguće uvjerljivo i dosljedno zagovarati nacionalno pomirenje i istodobno zahtijevati lustraciju.

Jer, ako nacionalno pomirenje pretpostavlja i podrazumijeva oprost bez prokazivanja, kajanja i kazne, kako onda tražiti lustraciju, dakle – oblik prokazivanja zločina i kažnjavanja zločinca?

To, naravno, nije moguće pozivanjem ni na kojekakve deklaracije i rezolucije, dolazile one iz međunarodnih tijela ili bile iznuđene od Hrvatskoga sabora.

Ti su dokumenti političke izjave bez ikakve pravne obvezatnosti; one su politički trik za – što bi Starčević kazao – *«obseniti prostotu»*; one su preporuka i poziv koji je u pravilu upućen gluhima, jer iza njih ne stoje sankcije niti stvarna, efektivna politička volja.

Zar onda – osim glasovanja na izborima – ipak preostaje išta drugo, nego na političke pritiske i političke izgovore odgovarati pozivom na hrvatske zakone, i na demokratski poredak kao jednu od temeljnih ustavnopravnih vrijednosti?

Ali, jesmo li izabrali vlast koja će u Ustavni sud postaviti ljude što će kazati da je zastupanje totalitarnih vrijednosti i totalitarnih simbola protivno Ustavu, i da relativiziranje komunističkih zločina i zločinačke naravi komunističke ideologije također vrijeda ustavni poredak?

Ja o tome nemam dvojbi, a vjerujem da nisam usamljen...